

שירות צבאי עורפי כתומך לחימה

מנקודת מבט תורנית

הרב אליעזר שנולד

במשך שנים רבות סבל המערך העורפי מדימוי נמוך ומהעדר הערכה מספקת. עובדה זו השליכה גם על בחינת מעמדו מנקודת המבט התורנית. במאמר זה מבקשים אנו לבחון באופן עדכני את הסוגיה מנקודת מבט תורנית-אידיאליסטית – את המהות, המעמד, החזון והגשמתו. לשם כך, יש לערוך בחינה מקצועית ומדוקדקת למבנה המערכת הצבאית, ולנתח את תרומתו וחיוניותו של המערך העורפי למערכת כולה, בקרב ובשגרה. לאור בחינה זו ניתן יהיה לברר את ההיבטים התורניים הרלוונטיים של הסוגיה: מעמד "היושבים על הכלים", וגדרי מצוות המלחמה. פן נוסף למבט התורני הנו התמודדות עם הקושי של תומך הלחימה בהגשמת החזון התורני-אידיאליסטי של השירות בגלל הפער בין ה"חזון" ל"נראות" והפער בין ה"חשוב" ל"נחשב". לבסוף, נצביע על מגמות השינוי ב"שדה הקרב העתידי", שעשויות לשנות את מעמדו של תומך הלחימה בעתיד.

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. ראייה מערכתית של הצבא
- ג. מעמדו של תומכי הלחימה במקורות
- ד. גדר מצוות המלחמה ושייכותם של המערכים העורפיים למצווה
- ה. נראותו של החזון
- ו. בין ה"חשוב" ל"נחשב"
- ז. השפעת המגמות העתידיות על מעמדו של תומך הלחימה
- ח. סיכום

א. הקדמה

על מדפי הספרייה התורנית נמצא מקום של כבוד למדף ספרי השירות הצבאי ומצוות המלחמה. בשנים האחרונות המדף הלך והתרחב ובחלק מהספרים החדשים ניתן למצוא גישה עדכנית אל מול המציאות הצבאית המתחדשת. אולם, המעיין ימצא שעיקר ההתייחסות מתמקדת במערך הלוחם: בסוגיות הלחימה, במצביה המתחדשים ובפעילות המבצעית של הלוחמים. התייחסות

מועטה מאוד ניתן למצוא למעריך הלוגיסטי – לתומכי הלחימה בעורף ובחזית, עם כל הסוגיות והאתגרים הייחודיים שעומדים בפניהם. הדברים אמורים הן בהיבטים ההלכתיים והן בהיבטים ההגותיים-אמוניים, ומצב זה אומר דורשני, לפי שמדובר במערכים גדולים ומגוונים, שטומנים בחובם התמודדות עם מגוון עצום של שאלות ובעיות תורניות, והיקפם עולה על היקף המעריך הקרבי.

לא ניתן לתת פשר לתופעה זו בלי שננתח תחילה את היחס והדימוי הכללי למעריך הלוגיסטי ותומך הלחימה בתוך המערכת הצבאית ומחוצה לה. מטבע הדברים שמורה ההערכה ללוחמים המחרפים נפשם בקרב כדי להגן על מולדתם, וממילא, מי ששירותו אינו כרוך בסיכון, אינו זוכה להערכה דומה.

המעמד הבעייתי והעדר ההערכה למעריך הלוגיסטי ותומך הלחימה מהווים בעיה עתיקת יומין שניתן למצוא לה זכר במקורותינו, כפי שיפורט להלן. בעיה זו חזרה והתעוררה עם הקמת כוח המגן העברי וצה"ל. במשך שנים רבות סבל המעריך הלוגיסטי ותומך הלחימה מדימוי נמוך של חיילים מסוג ב' ומיחס של "סרח עודף" טפל ושולי למעריך הלוחם, כביכול היה ניתן לנצח בקרב גם בלעדיו. חייליו ומפקדיו של מערך זה, שתרומתם למאמץ המלחמתי לא תסולא בפז, שפעמים רבות השקיעו עמל רב במילוי תפקידם, השתתפו במלחמות וחירפו נפשם – סבלו לא פעם מחוסר הערכה מספקת. במלחמות העבר ידענו קרבות שהוכרעו בזכות הקרבתם של תומכי הלחימה, אולם בסופו של דבר את התהילה קצרו הלוחמים מהמעריך הלוחם. (לתופעה זו סיבות רבות, רובן אנכרוניסטיות, שלחלקן נתייחס בהמשך.) עם זאת, אנו יודעים כיום להצביע בבירור על קרבות שנכשלו משום שלמפקדי המעריך הלוחם לא היתה תודעה מספקת של נחיצות הלוגיסטיקה וקידומה.

נוצר הרושם שבמהלך השנים גם האידיאולוגיה התורנית של השירות הצבאי קיבלה קונוטציה קרבית, כאילו המצווה והאידיאל קשורים ללוחמים המסכפנים את חייהם ותו לא. ניתן להצביע על קשר ברור בין היחס התורני למעריך הלוגיסטי ותומך הלחימה ובין ההתייחסות אליו במערכת הצבאית ומחוצה לה. זאת כנראה גם הסיבה לכך שהבירורים התורניים התייחסו בעיקר למעריך הלוחם.

מניסיון רב שנים ומשאלות שהופנו אלינו בתחום זה מחיילים וממפקדים דתיים בתפקידים תומכי לחימה למדנו, שיש כאן שתי בעיות: הראשונה קשורה לדימוי – בעיית הדימוי של תומכי הלחימה משפיעה באופן מיוחד על חיילים ומפקדים שהתגייסו מתוך תודעה עמוקה של שליחות ומתוך מוטיבציה תורנית אידיאליסטית. אלה קיבלו את הרושם שהם, בשונה מהחיילים הקרביים, אינם מגשימים את האידיאל התורני של השירות הצבאי, וכתוצאה מכך נוצרה אצלם תחושה של תסכול והחמצה; הבעיה השנייה – אין די התייחסות בספרות התורנית לפתרון בעיות ייחודיות של חיילים ומפקדים המשרתים במעריך הלוגיסטי ותומך הלחימה.

כאמור, היחס התורני לשירות במעריך תומך הלחימה אומר דורשני, וזאת מפני ש:

א. על פי התפיסה האידיאולוגית-תורנית של השירות הצבאי גם מעריך תומכי הלחימה שותף לקיום המצווה ואמור היה לקבל יחס מתאים.

ב. דווקא מזווית הראייה התורנית היה צריך לשפוט את התרומה של תומך הלחימה למערכת הצבאית לפי ערכו האמתי ולא על פי הדימוי. אין ספק שהיחס יכול היה להשתנות כבר לפני שנים רבות, אם היה מתקיים על כך בירור תורני יסודי, ואם היתה ניתנת לכך תשומת לב הולמת בספרות התורנית.

צורך זה הולך וגובר, גם בשל מגמות השינוי המתחוללות בשנים האחרונות במערכות הצבאיות. ישנם סימנים רבים המעידים על כך שהשינויים העתידיים יגרמו לשינוי במעמד של תומכי הלחימה. ניתוח המגמות העתידיות של התפתחות המערכות הצבאיות מצביע על שינוי תפיסת של המערכות הצבאיות, ובכלל זה הנחיצות והחיוניות של תומכי הלחימה להכרעת הקרב. בנוסף לכך, השינויים וההתפתחות הטכנולוגית יגרמו לכך שעם השנים שדה הקרב יהיה רווי-טכנולוגיה ותפתח תלות מוחלטת של המערכות הצבאיות בתומכי הלחימה. מגמות אלו כבר החלו להתחולל בהווה, וכתוצאה מכך מתחיל להתחולל שינוי בתוך המערכת הצבאית ומחוצה לה גם בתדמיתו של המערך הלוגיסטי ומערך תומכי הלחימה, וביחס ההערכה לחיילים המשרתים באלה. קשה להעריך מתי מגמה זו תגיע לידי השלמתה, אולם בזמן הביניים עד ששינוי זה יורגש בשטח, עדיין תימשך תופעה שלילית זו ברמה כזו או אחרת ועלינו לתת לה מענה. השינויים הללו מחייבים אותנו להתייחסות תורנית עדכנית גם בתחום זה.

בירור הסוגיות התורניות שעמן מתמודדים תומכי הלחימה הוא צו השעה. החסך והפער שנוצרו עם השנים מצריכים הפניית משאבים תורניים כדי לגשר עליהם. דומה, שספר זה הוא סנונית ראשונה זה שנים רבות, ויש בו ניסיון להתמודד בצורה רצינית עם הסוגיות השונות שעמן מתמודדים תומכי הלחימה ולגשר על הפער שנוצר.

כיוון שספר זה אמור לשרת, להנחות ולסייע לתומכי הלחימה בעתיד ולא רק בניתוח בעיות העבר – יש לאפיין את המגמות העתידיות בשדה הקרב העתידי, וכיצד הן תשפיענה על מעמדו ועל תחושתו של תומך הלחימה. במסגרת מאמר זה ננסה לגבש התייחסות לתקופת הביניים ולעתיד, ולשרטט קווים כיצד ניתן לסייע בהתמודדות הרוחנית של החיילים העורפיים. לא ניפנס לשאלות ההלכתיות (שנעשות מורכבות יותר ויותר עם התגברות השימוש באמצעים המתקשבים ובטכנולוגיות החדשניות), ולא נעסוק בהתמודדות עם אתגרים מידותיים, צניעותיים וחברתיים האופייניים לסוג כזה של שירות צבאי עורפי; אלא, נתמקד בעיקר בהיבט האידיאליסטי-תורני של הסוגיה – בעצם השירות ותחושתו התורנית-אידיאולוגית של המשרת. לקמן נתייחס לכמה נקודות יסודיות:

- א.** הצבא כמערכת, והנחיצות המערכתית של תומכי הלחימה כמרכיב קריטי בהכרעת הלחימה.
- ב.** מעמדו של מערך תומכי הלחימה במקורות – מי הם "היושבים על הכלים" ומה מעמדם.
- ג.** הקשר בין קיום מצוות המלחמה לבין התרומה להשגת מטרותיה.
- ד.** הפערים בין החזון לנראותו, האידיאל להתממשותו.
- ה.** מה בין ה"חשוב" ל"נחשב".
- ו.** כיצד ישפיעו המגמות העתידיות והשינויים בשדה הקרב העתידי על מעמדו של תומך הלחימה.

ב. ראייה מערכתית של הצבא

כדי למצות את הדיון התורני-הלכתי בסוגיה כלשהי, יש לברר לעומק את מרכיביה ולחדור לעומק המציאות כדי לנתח את מאפייניה. רק לאחר מכן, ניתן יהיה לבחון את אמות המידה ההלכתיות וההגותיות ששייכות לסוגיה זו¹. עיקרון זה מבואר בדברי החזון אי"ש:

ביורר משפט בבחינת הלכה למעשה נחלק לעיונים שונים: העיון הראשון להניף הסולת הנקי סעיפי המשפט התוריים, ואחריו העיון השני החדירה בעובדה הנוכחת לפנינו במעלותיה ומגרעותיה ובדיוק משקל של כל פרק מפרקיה, כדי להתאים את הנידון אל סעיף ההלכה המכוון אליו. ומרובים המכשולים של התאמה כוזבת מהמכשולים ביסוד ההלכה².

אי הבנת המערכת וצורת תפקודה יכולה להוביל לטעות בבחינה התורנית של המערכת. טעות זו עשויה להשליך הן על שיקולים הלכתיים והן על שיקולים ערכיים והגותיים בתחום האמוני.

כדי למצות את הדיון התורני-הלכתי בסוגיית מעמדם של תומכי הלחימה יש לבחון מהו חלקו של תומך הלחימה במערכת הצבאית ומהי מידת נחיצותו. לשם כך יש לנתח את מהות המערכת הצבאית, יעודה ואופייה: המערכת הצבאית היא מכלול אינטגרטיבי המורכב מיחידות שונות. כדי שהמערכת הצבאית תצליח במילוי משימותיה ותנצח במלחמה, עליה להפעיל בו זמנית ובצורה הרמונית מספר מערכים בעורף ובחזית, ולא רק את המערך הלוחם שבשטח. לכל אחת מן המערכות ישנו תפקיד ייחודי וחיוני, ועליהן למלא אותו על הצד הטוב ביותר. מי שיזלזל בהן או שלא ידע להפיק מהן את המרב – עלול להיכשל במערכה.

המטרה העיקרית במלחמה היא הכרעת האויב. ההכרעה יכולה להיות מושגת במספר דרכים, ולעתים יש לפעול במספר דרכים בו זמנית. פעמים רבות מצב הכרעה מושג כתוצאה מפגיעה בכוחות המסתערים של האויב, אולם יש והוא נוצר דווקא על ידי פגיעה משתקת בשיירות הלוגיסטיות שלו, הגורמת לו לקיצור אורך הנשימה המבצע. יש פעמים, שדווקא הפגיעה במפקדות וביכולת השליטה שלו בקרב היא אשר תביא להכרעה, ולפעמים ההכרעה מושגת על ידי פגיעה במתקנים חיוניים בעורף הגורמת לשיתוק העורף האסטרטגי של המדינה. לעתים, אף ניתן להכריע על ידי לוחמה פסיכולוגית ופגיעה מוראלית השוחקת את כוח עמידתם של האזרחים בעורף. פעמים רבות כדי להכריע בצורה ברורה, מהירה ועם מינימום אבדות יש לפגוע בכל אלה בו זמנית. **לשם כך יש להפעיל מגוון אמצעים, שחלקם מופעלים על ידי יחידות עורפיות ולא מסתערות.**

אולם, אף כאשר מפעילים את היחידות המסתערות, תלויות הן בצורה מוחלטת במערכים העורפיים של הצבא. די בציון העובדה, שכאשר מתנהלת מלחמה רוב החיילים והיחידות אינם מסתערים על האויב. הסיבה לכך אינה נעוצה במגבלות כלשהן שאינן מאפשרות ליחידות אלו להסתער, אלא,

1. לאורך השנים היו מספר התייחסויות לנושא מעמדו של החייל העורפי. מלבד שהיה מדובר אז בהתייחסויות לא מקיפות, הרי שבחלקן אף היו בעיות בהבנת תפקוד המערכת הצבאית לעומק, וכנגזרת מכך, אי הבנה מעמיקה בנחיצותם של חיילי העורף.

2. אגרות חזון אי"ש ח"א סי' לא.

משום שעל מנת שהמערך המסתער יוכל לבצע את משימתו – על הצבא להפעיל לטובתו מערך סיוע יעיל שיש בו מספר מערכי משנה:

מערך האש המסייעת – האחראי על אש ארטילרית, רקטית ואווירית, ולעתים אף מן הים; מערך המודיעין – המספק מידע עדכני לטובת הלחימה; והמערך המנהלתי הלוגיסטי הכולל; מערך אספקת ציוד, מזון, תחמושת, ביגוד, ופריטים נחוצים למערכות הנשק; מערך אחזקה המופקד על תקינות הנשק, הרק"ם והמכשור; מערך תקשוב מתקדם המופקד על התקשורת והבקרה; מערך שלישותי המופקד על ניהול כוח האדם, טיפוח משאבי האנוש במוראל הלוחמים וברוח הלחימה, ומערך רפואי המופקד על הטיפול בנפגעים ובפינוי החללים. במקביל לכך, יש צורך במפקדות – מנגנונים המסייעים למפקדים לקבל תמונת מצב עדכנית ושלמה, לשלוט בקרב ובכוחות ולקבל החלטות מכריעות בזמן אמת.

על מנת שהקרב יתנהל בצורה טובה, והחיילים יסתערו על האויב הנכון בזמן ובמקום הנכון עם כל אמצעי הלחימה ועם ידע מודיעיני עדכני – כל מרכיבי המערכת הצבאית חייבים לתפקד בהרמוניה ובשיתוף פעולה. חלק ממרכיבי המערכת מצויים בעורף וחלקם נמצאים בעורף גזרת הלחימה. **מכאן, שהמערכת תלויה במערך תומכי לחימה שמבלעדיהם לא ניתן להילחם ולנצח, ולעתים, ההשפעה של תומך הלחימה על תוצאות הקרב גדולה יותר מזו של הלוחם המסתער אל מול פני האויב.**

הבנה זו די בה כדי לתת כלים בידינו להבנת נחיצותם של המערך הלוגיסטי והעורפי ומערך תומכי הלחימה להצלחה במלחמה.

ג. מעמדם של תומכי הלחימה במקורות

לאור הביורור של אופי המערכת הצבאית נמצא שסוגיית מעמדם של החיילים העורפיים ותומכי הלחימה בימינו תואמת את סוגיית מעמדם של "היושבים על הכלים" שנידונה במקורותינו במספר הקשרים³. בירור מעמדם יכול להוות נקודת מוצא לביורור מעמדם של החיילים העורפיים ותומכי הלחימה מנקודת מבט תורנית.

"היושבים על הכלים" הוזכרו בצבא דוד כאשר הוא יוצא למסע עונשין נגד נבל הכרמלי⁴ ולאחר מלחמתו של דוד בעמלקים שפשטו על צקלג. במהלך המרדף אחר העמלקים הושיב דוד כמאתיים לוחמים שפיגרו במרדף, בנחל הבשור, כדי שישמרו על הכלים, יקלו מהעומס המכביד על הלוחמים הרודפים ויאפשרו להם לרדוף ביעילות⁵. כאשר דוד חזר מהקרב התנגדו הלוחמים לחלוק בשלל עם "היושבים על הכלים" שלא סיכנו את חייהם בקרב כמותם. אולם דוד מכריע:

3. כיוון שסוגיה זו נידונה בהרחבה בספר נסתפק בקווים כלליים ובהצבעה על המקורות העיקריים לביורור הסוגיה.

4. ש"א כה יג וברש"י ובמצודות שם.

5. עיין ברד"ק ש"א ל כא: "היושבים בנחל הבשור – כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש, שישבו שם לשמור הכלים שהניחו, כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר ששיגורם".

כי כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו. והיה מהיום ההוא ומעלה וישמך לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה.⁶

לפי הכרעתו של דוד, "היושבים על הכלים" נוטלים חלק בשלל באופן שוויוני אף על פי שהם לא סיכנו את חייהם באותה מידה.⁷ אולם שם לא התברר האם דין "היושבים על הכלים" חל גם על אלה שנשארים בעורף, הרחק משדה הקרב, כדי לשמור על אוהלי הלוחמים לבל ינצלו זרים את העדרם ויפגעו בטפם וברכושם.

ניתן לומר שלסוגיה זו יש שני צדדים: מחד גיסא, יש מקום לומר שהזכאות בשלל נובעת ממידת הסיכון שהלוחם מצוי בה במהלך הלחימה, ואז למערך המסתער יש מעמד ייחודי; מאידך גיסא, יש מקום לומר שהזכאות נבחנת בצורה מערכתית – כיצד המערכת כולה תגיע להכרעת האויב. לכן, יש ל"יושבים על הכלים" חלק שווה, גם לאלו שבעורף, משום שהמערכת אינה יכולה לתפקד ולהילחם בלעדיהם. ה"מצודת דוד" מבאר, שהמדד הקובע הוא היקף התרומה למאמץ המלחמתי, משום שהמלחמה אינה פעולה של הלוחמים לבדם אלא פעולה מערכתית כוללת:

ומי ישמע – רצה לומר: ואף אם נעשתה בעוצם ידינו, מכל מקום מי ישמע לכם לדבר הזה, כי הלא על כל פנים ישבו לשמור הכלים, אם כן מהראוי לחלוק עמם שוה בשוה, כי כן הוא הנהוג מאז, שיהיה כחלק היורד וכו', ויחדיו יחלקו מבלי קדימה כלל ליורדי המלחמה, כי אם לא ישמרו הם הכלים, לא היה מהאפשר להלוחמים להלחם.⁸

6. שם ל כד-כה.

7. המלבי"ם על ש"א ל כב מפרש, שלגבי השבת הרכוש שנבזז עמד ברקע טיעון הלכתי של "המציל מן הגיס" שזוכה במה שהציל, לפי שהבעלים התייאשו: "כי גם מן השלל אשר הצלנו – שהוא שלל צקלג, הגם שהיה תחלה קנין כספם – לא ניתן להם ממנו, רק איש את אשתו ואת בניו (שזה לא קנו השבאים, שאין קניין לעכ"ם בישראל), אבל מן הרכוש לא ניתן להם מאומה, כי לעצמנו הצלנו, כדין המציל מן הגייס".

8. שם כד.

הרלב"ג שם מבאר שקביעתו של דוד מבוססת על הראייה היהודית הייחודית של שדה הקרב. ההכרעה בקרב אינה תלויה רק בפעולתם של הלוחמים, אלא הקב"ה מתהלך בקרב מחנה ישראל ומסייע להם בהכרעת הקרב. לפיכך, אין יתרון ללוחם על פני היושב על הכלים. זכותם הכוללת היא זו שהביאה לעזרת שמים ולהכרעה: "אמר להם: לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו, לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה, כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים למלחמה ואף על פי שאינו מסתכן שם וזה דבר מבואר, ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה. מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלקי בזכות כולנו – אשר הלכו ואשר נשאר". המלבי"ם שם כג-כה ביאר את העניין המובא ברלב"ג בהרחבה ובשיטתיות, ובפס' כג אומר: "השיב להם בחכמה וביושר ובענוות צדק. אמר להם דעו כי מה שאמרתם היה נכון אם היה ההצלה בכח ידינו ואם ידינו עשו לנו את החיל, אבל לא כן אחי! אנחנו לא עשינו מאומה, רק ד' הוא הלוחם והמנצח והמציל והנותן לנו, וזה משלושה צדדים: א) בתחלה, אשר נתן ד' לנו – כי הקנין ממנו נתן לנו, ב) באמצע, וישמור אתנו – בל יכלהו השולל, ג) בסוף, ויתן את הגדוד הבא עלינו בידיו – ואחר שהכל נעשה על ידי ד' ואנחנו לא בחיל ולא בכח, כי אם בזכות וצדקה זכינו אל שלחם ד' בעדנו ויתן לנו את השלל". וכך הוא גם מבאר, בהמשך בפס' כה, את הסיבה מדוע חוק זה קיים רק בצבא ישראל: "אולם דוד שבאר טעמו של זה החוק, שיסודו בנוי על מה שמלחמת ישראל ונצחונם אינו על ידי כחם וגבורתם, רק על ידי זכותם בהשגחת ד' הלוחם בעדם, עד שכפי זה אין הבדל בין הלוחם ובין היושב על הכלים ומתפלל – הוא שם זה למשפט גם כן בישראל, שאצל ישראל הוא משפט שכלי, לא חק לבד".

חז"ל לומדים שהלכה זו נלמדה מאברהם אבינו:

אמר רבי יודן והלאה אין כתיב כאן אלא 'ומעלה', וממי למד? מאברהם זקינו, שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו'.⁹

הלימוד מאברהם אבינו, שדרש כי "האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם", מלמדנו כי מדובר אף באלה שנותרו בעורף, כפי שמבואר בדברי המדרש במקום אחר:

'בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם': זה הוא שמצינו בדוד... ממי למד? מאברהם זקנו... ומה שעשה דוד מן התורה עשה, ומה שכתוב וישימה דוד לחוק, כי נשתכחה מצווה זו וחידישה הוא ונקראת על שמו, כי ענר אשכול וממרא לא הלכו במלחמה, דכתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו, ואילו היו בעלי בריתו ונטלו חלקם.¹⁰

גם מפשט הפסוקים ניתן ללמוד שענר, אשכול וממרא לא הלכו עם אברהם לקרב ולא רדפו עמו עד דן, אלא היו הם בעלי בריתו שנשארו לשמור על העורף בהיעדרו. ומכאן שלדין חלוקת השלל יש **שלושה סקטורים**: הלוחמים; ילידי ביתו העומדים על הכלים בחזית שאף להם יש סיכון מה; וענר, אשכול וממרא, **שלא יצאו כלל לחזית ונשארו לשמור על הרכוש והטף בעורף**. כל אלה חלקו בשווה בשלל מפני נחיצותם למערכת הלחימה הכוללת. מכאן ניתן להסיק, שהמדד לחלוקת השלל תלוי במידת הנחיצות של הלוחם להשגת מטרת הלחימה ולא במידת הסיכון שהוא נוטל עליו בלחימה.

גם במלחמת מדין "היושבים על הכלים" נטלו חלק שווה בשלל¹¹. הנצי"ב מבאר זאת שם:

'היוצאים לצבא': **אע"ג שלא נלחמו אלא שמרו את הכלים, הרי הם כתופשי מלחמה**. וכמאמר דוד כי כחלק היוצא למלחמה וכחלק היושב על הכלים וגו'¹².

9. מדרש רבה בראשית מג ט; וכן מבואר ברש"י בראשית יד כד; וכן פירש גם מהר"י קארו ז"ל על התורה (בראשית יד כג) את המקרה של אברהם אבינו: "ואמר 'חלק האנשים אשר הלכו אתי... הם יקחו חלקם' להורות כי פסק הדין כן, לפי שתיסק אדעתין סברת אנשי הבליעל, על כן 'הם יקחו חלקם'. והטעם, כי אחר שעומדים על הכלים ראוי שיקחו חלק כחלק כי הם בסכנה אולי יבאו עליהם והם עומדים על נפשם, כל שכן שאם לא ישמרו לא יישאר מה לאכול לאנשי המלחמה וימותו, אם כן הכל שוים בדבר. ולפי שאברהם היה בדעתו לתת להם חלק אמר לשומרי הכלים 'אשר הלכו', ואותם האנשים אמרו 'אשר לא הלכו עמי' כי לא היה בדעתם לתת להם כיון שלא נלחמו כלל. ועוד: ענר אשכול וממרא לא נלחמו דכתיב וירדוף עד דן ואין לומר שהזכיר העיקר שהוא אברהם שהרי כתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו וענר אשכול וממרא 'בעלי ברית אברם' נקראו, 'לא ילידי ביתו'".

10. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית יד כד.

11. במדבר לא ד. למלחמה זו הוצטו להוציא "אלף למטה אלף למטה", ובסיומה – גם היושבים על הכלים נטלו חלק בשלל.

12. העמק דבר במדבר לא כז.

ה"משך חכמה" (במדבר לא כז) מקשר את הדין במלחמת מדין לדין של חלוקת השלל אצל אברהם אבינו: "הנה עיקר החק היה מימות אברהם אבינו, כמו"א במדרש על פסוק דענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם, ובמדרש שם שמתחלקין היוצא למלחמה והיושב על הכלים יחידו, רק שכאן היו מועטין אלף למטה, וצוה הש"ת לחצות השלל, ושבת לוי היו מהם גם כן אלף במלחמה, כמו שאמר בספרי, לכן היו שבת לוי גם כן מהנוטלים חלק בהשלל, וכדברי רמב"ם בסוף פ"ג מהלכות שמיטה, שלא היה מדין מאריך שכרת לאברהם ברית, ולכן נוטלים בביזה, רק החלק היה שייך לאותן שישבו על הכלים, ועד בן חמשים שנה מבן חמש ועשרים היו שומרים משמרת משכן ד' ולא ישבו לשמור הכלים, לכן נתן להם תרומה אחד מחמשים. ודו"ק"; ובכלי יקר שם ו: "ומ"ש אלף למטה וכו'... ומה שלא נאמר אלפים למטה לפי שרק אלף למטה הלכו למלחמה ואלף ישבו על הכלים... ומ"ש אלף

ד. גדר מצוות המלחמה ושייכותם של המערכים העורפיים למצווה

עד כה התבאר כי בשל נחיצותם של המערכים העורפיים ותומכי הלחימה גם הם חולקים בשלל. וכך גם פסק הרמב"ם להלכה:

...וכול הממלכות שכובש – הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הבזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם. חולקין בשוה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו¹³.

אמנם לא ניתן לומר באופן חד-משמעי באיזה מחנה מדובר – עורפי או כזה שבחזית, אולם ניתן לקבוע שהרמב"ם אינו תולה את הזכאות בשלל לפי מידת הסיכון של הלוחם.

כאן המקום להדגיש, שאין להסיק מכאן שלא קיימת חובה להשתלבות במערך הלוחם. ברור הוא שמי שמיועד ומסוגל להשתלב במערך הלוחם חייב להיות לוחם ולא להיות בתפקיד עורפי. יסוד זה הוזכר בפירושו "תולדות אדם"¹⁴ על הספרי בפסוק: "כי תצא למלחמה"¹⁵, עליו כתב הספרי: "הוא יוצא במחנה", ומפורש שם:

אל תסמוך על הנס. ואפשר שהאזהרה היא שאף שחלק היושב על הכלים וחלק היורד למלחמה שווים, בכל זה הזהיר שיסוד המצווה היא שתהיה מחלק היורד למלחמה וזה "הוא יוצא במחנה".

מכאן ניתן להסיק, שאף מיסוד המצווה קיימת חובה לשאוף להיות במערך הלוחם, גם אם חלק "היושב על הכלים" שנמצא בעורף וחלק היורד למלחמה מהמערך הלוחם שווים הם.

אולם יש מקום לשאול: מהו גדר ההלכתי של חובה זו? לקמן נראה, שיש מי שרוצה לומר שהיא נובעת מכך שמי שנמצא במערך הלוחם שייך למצווה ומי שמשרת במערך עורפי אינו מקיים את המצווה, אולם לאור מה שהתבאר ועוד יתבאר – גם מי שמשרת במערך העורפי שותף לקיום המצווה, ועל כן חוזרת השאלה למקומה. מובן ששאלה זו תלויה בגדרה ההלכתי של מצוות המלחמה, כפי שיתבאר להלן.

בעלון "מעט מן האור", פסק הרב אליעזר מלמד, רב היישוב הר ברכה וראש ישיבת ההסדר:

אף שכל המתגייסים לצבא מקיימים מצווה מסוימת, מכל מקום יש הבדל עצום בערך המצווה בין החיילים הקרביים ותומכי הלחימה הנצרכים לחרף נפשם לבין החיילים שבעורף. החיילים שבעורף מקיימים חובה אזרחית, כדוגמת החובה לשלם מיסים, אבל את המצווה להגן על העם והארץ מקיימים החיילים שנמצאים בחזית בלבד¹⁶.

למטה ולא נאמר אלף ממטה, לפי שגם זכות המטה הלך עמהם למלחמה והאלף היה צירוף למטה עצמו כי זכותם מסייעתם, ולכן נתנו מן השלל גם לכל העדה".

13. הל' מלכים ד ט.

14. לרבי משה דוד טרויש אשכנזי.

15. דברים כא י.

16. גיליון שכ, פרשת לך לך תשס"ו.

מפסיקתו משתמע, שמידת הסיכון שהחייל נמצא בה היא המדד לקיום המצווה, ושמדד זה זהה למדד לזכאות בחלוקת השלל ולדין "היושבים על הכלים", וגם לגביהם מדובר על אלה שבחזית ולא על אלה שבעורף.

צריך להעיר בהקשר זה, שלא מצינו שהמדד לקיום מצוות המלחמה זהה למדד הזכאות בחלוקת השלל ולא הוזכרה אבחנה לעניין זה בין הלוחמים לבין "היושבים על הכלים". כן העלינו לעיל, לגבי "היושבים על הכלים" החולקים בשלל, שיש הסוברים שמדובר על חיילים שבחזית שחולקים משום שגם הם מסתכנים, ויש הסוברים שמדובר גם על חיילי העורף שאינם מסתכנים וחולקים בשלל משום שותפותם ותרומתם לקרב, מתוך הבנה שלא ניתן היה לנצח בלעדיהם.

אולם לגופם של דברים, על פי פסיקה זו הרמטכ"ל, המפקד על המלחמה מבונקר מוגן בעורף, באמצעות מערכות שליטה מתקדמות – ובו תלויה הצלחת הקרב או כישלוננו – **אינו מקיים את המצווה**, שהרי הוא **לא מחרף את נפשו!** וכן אנשי מודיעין היושבים במשרדים בעורף, אשר במסירות אין קץ מצליחים לגלות את תחבולת האויב ומפנים את הלחימה לגזרה אחרת ובכך מונעים סיכון מיותר של חיילים בשדה וגורמים להכרעת הקרב – האם גם הם לא מקיימים את המצווה?! (אפשר לתת דוגמאות רבות לכך מתחומים עורפיים נוספים הקריטיים להצלחת הלחימה.)

לגבי גדר המצווה לשרת בצבא כיום מצינו שני כיוונים בהלכה:

מהרמב"ם ניתן ללמוד, שהדבר נובע מהגדרת מלחמת המצווה "עזרת ישראל מיד צר", שמהותה היא ההשתתפות במניעת סיכון חיי התושבים מאיומי האויב:

אין המלך נלחם תחלה אלא **מלחמת מצוה**. ואי זו היא מלחמת מצווה – זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק **ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם**. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו¹⁷.

מהרמב"ן אנו למדים, כי המצווה לצאת למלחמה קשורה למצוות "ירושת הארץ", שמהותה היא יצירה ושימור של ריבונות מדינית על שטחי ארץ ישראל, על ידי הכרעת האויב במלחמת התקפה או על ידי מניעת פגיעה של האויב בריבונותנו באמצעים מלחמתיים:

שנצטונו לרשת את הארץ... ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה¹⁸.

לפי שתי ההגדרות הללו המדד להתקיימות המצווה אינו מידת הסיכון ו"מסירות הנפש" של החייל, אלא השגת המטרה – עד כמה החייל תורם למניעת הסיכון של התושבים, להכרעת האויב או למניעת פגיעה בריבונות. כדי לבחון את תרומתו צריך להבין שמלחמה היא עניין מערכתי והניצחון הוא תוצאה של תפקוד יעיל של כל המרכיבים במערכת. אי אפשר לנצח רק במספר לוחמים קרביים,

17. הל' מלכים ה א.

18. רמב"ן ספר המצוות עשה ד.

עזי נפש ככל שיהיו. על כן כל מי שנחוץ לקיום המערכת המלחמתית שייך באותה מידה לקיום המצווה. לפי זה, אין נפקא מינה אם החייל נמצא בחזית או אם נמצא בעורף, ולא תהיה נפקא מינה למידת הסיכון בתפקיד, אלא למידת נחיצותו של התפקיד להצלחת הקרב. (כידוע, פעמים רבות במבצעים ובקרבות היו חיילים עורפיים שנחיצותם היתה גדולה יותר מחלק מהלוחמים).

עם זאת, בשתי הגדרות אלו ישנו צד הלכתי מיוחד, שכן אין הן נדחות מפני פיקוח נפש של החייל. אדרבה, לשם קיומן והשגת מטרתן מותר להכניס את החייל לפיקוח נפש יזום¹⁹. אולם, גם אז על המפקד לבחון בכובד ראש האם מידת הסיכון שנלקחה היא מוצדקת ומיידית. על פי ההלכה, גם במלחמה חובה עלינו להעדיף דרכים להשגת המטרה ללא סיכון חיי החיילים (גם אם הדבר כרוך במשאבים רבים ויקרים). לדוגמא: אם באפשרותנו לנהל לוחמה פסיכולוגית מתוחכמת, להרתיע את האויב ולמנוע ממנו לפעול – בלי להשקיע מאמץ צבאי – הרי זה חלק מהמצווה²⁰.

בעתיד, בשל ההתפתחות הטכנולוגית (שצה"ל הוא ממוביליה בעולם) יושגו מטרות רבות יותר על ידי חיילים היושבים מול מסך ומקלדת במקום מרוחק ומוגן. אלה יפגעו במטרות מרוחק בעזרת חימוש מונחה, או יפעילו מרוחק אמצעי לחימה לא מאוישים ויסכלו את כוונות האויב ללא סיכון חייהם. גם פעילות זו תהווה קיום של המצווה.

אכן לית מאן דפליג שחייל המסוגל להיות קרבי עליו להתאמץ להיות כזה ולא להסתפק בתפקיד עורפי. הסיבה לכך איננה מפני שהמצווה תלויה בהסתכנות; אלא, חובה זו נובעת מכך שפל אחד צריך להשתבץ במקום שהמערכת זקוקה לו ביותר לפי כישוריו, על מנת שתוכל לתפקד בצורה המיטבית. לדבר זה יש גם מקור הלכתי בגדר של "מצנה שאינה יכולה להיעשות על ידי אחרים" וכ"מת מצווה שאין לו קוברים". יש לכך נפקא מינה: כאשר חייל בעל יכולת קרבית מיועד בשל כישוריו לתפקיד עורפי מכריע בעבור ביטחון המדינה או יכולתה המלחמתית – עליו להשתבץ בתפקיד העורפי.

אף שלעצם קיום המצווה אין הבדל בין מי שקיים את המצווה תוך כדי הסתכנות לבין מי שקיימה ללא הסתכנות, לגבי "שכר המצווה" – יש הבדל, משום ש"לפום צערא אגרא"²¹. קל וחומר לגבי מצוות המלחמה וירושת הארץ שמי שמקיים את המצווה תוך כדי סיכון – שכרו גדול מאוד.

19. מנחת חינוך קמ; וראה עוד בהרחבה במאמר "עד רדתה" בספר הראל תש"ס.

20. ראה עולת ראיה ח"א ד"ה "הנחנח", "ההוד" עמ' רל-רלא.

21. משנה אבות ה כג; וראה עוד ב"חיי אדם" חלק ראשון כלל סח: "ויטרח הרבה במצוה, ולפום צערא אגרא (ועיין כל זה בספר חרדים); וכן בחלק שני כלל קמד: "שאינו דומה למקיים המצוה ויש לו גם כן הנאת הגוף כאכילת שבת ו"ט למקיים מצוה שיש לו צער כמו שאמרו לפום צערא"; ועיין במהר"ל דרך חיים ב א: "אבל המצוה שהיה בא לאדם בטורח ובצער – דבר זה עניין בפני עצמו דודאי לפום צערא אגרא וכמו שיתבאר גם כן בסמוך, שדבר זה דהיינו צער המצוה הוא דבר בפני עצמו ולא שייך אל המצוה". ובהמשך: "דודאי המצוה יש בה שתי בחינות: הבחינה האחת מצד המצוה שהש"ת נתן שכר בשביל המצוה, אף שאין בה טורח והוצאה כלל שנותן שכר על המצוה עצמה דמכל מקום יש שכר עליה, ושכר זה אין אתה יודע מתן שכרן שהוא מצד המצוה עצמה, ויכול להיות שיש שכר יותר על קלה מבחמורה ואין השכר תולה כלל בקלות ובחמורות. אבל השכר שיש בשביל הטורח וההוצאה וכמו שאמרו לפום צערא אגרא – בודאי השכר הוא לפי הטורח והוצאה שיש לאדם"; וראה עוד שם ה כב.

ה. נראותו של החזון

תפיסת עולם אידיאליסטית שונה במהותה מתפיסה פרגמטית. התפיסה הפרגמטית מחפשת בכל דבר את הצורך שבזו ואת נחיצותו לקיום החיים, וממילא את הכורח שבקימומו. ההכרח והאילוץ הם גם המעצבים את המערכות והתנהלותן; הם המובילים לגיבוש נהלים וכללים שונים שנחוצים לשם תפקודן היעיל. על פי תפיסה זו, מה שמניע את האדם להשתייך למערכות שונות הוא האילוץ. לעתים אילוץ אלה נתפסים אצל היחיד כדבר הגיוני, ולעתים – כאילוץ שרירותי. לכן, עיקר ההכנה וההסתגלות הפסיכולוגית של האדם בכניסתו למערכת צריכה להיות באופן של השלמה עם המצב והסתגלות לאילוץ שיש בו. ("ככה זה בחיים/בצבא/בעבודה וכו'"). התמשכות הפעילות לאורך זמן יוצרת שחיקה ניכרת שיש להתמודד עמה בדרכים שונות, בעיקר על ידי תגמול חומרי או פסיכולוגי.

לעומת זאת, התפיסה האידיאליסטית מחפשת בכל דבר את החזון, הערך או האידיאל, את החשיבות הרוחנית שיש בדבר. היא מנסה למצוא את היסוד שמעבר לאילוץ ולכורח החיים. הדבר המעצב את המערכות שנועדו להגשמת החזון והאידיאל הוא אופיו של האידיאל עצמו ודרך הגשמתו בחיים ובמציאות. ההירתמות וההצטרפות של האדם למערכות אלו באות מתוך הכרתו והזדהותו עם הערך והאידיאל שיש בדבר. לכן פעמים רבות הוא יתקשה לקבל את השרירותיות שבאילוץ. אולם, התפיסה האידיאליסטית מקנה לאדם כוחות ותעצומות נפש המאפשרים לו להתמודד עם הקשיים שנוצרים במהלך הגשמת האידיאל ולהתמודד עם השחיקה שיש בחיכוך עם עולם המעשה. הרב קוק זצ"ל ביאר את הקשר בין השניים:

הרוחניות, מלבד עדניה הגדולים לאין תכלית כשהיא לעצמה, היא נותנת עז וגדולה גם לחיים החומריים. וכשאתה רואה שמתגבר החפץ בקרב האומה לבסס את חייה החומריים – סימן הוא, שהרוחניות התגברה בעולם, עד שהתרוממה גם מעלת החומריות, הדרושה להשלמת תכנית היצירה. כשהרוחניות מתגברת אז מוצאים בני האדם טעם לחייהם. אז הם מבינים ומרגישים שכדאי לחיות. ערך החיים אז הולך ועולה, ועל כן מבקשים אז בני האדם לבסס יותר את החיים החומריים, שיהיו יותר בטוחים, יותר רחבים ונאים. אז ירבו בעולם שלום אהבה וחדוה, "אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה". כי הרוחניות הגדולה והנשגבה, המקפת את הכל וחודרת אל תוך הכל, ממלאה בנחלי עדניה גם את החיים הריאליים החומריים, ומצרפת ומזככת אותם, מפני שלפניה אין העולם החומרי נפרד מהעולם הרוחני. אחדות שלמה יש בין שני העולמות האלה, כי שניהם ממקור אחד מוצאם "כי ביה ד' צור עולמים"²².

תפיסת עולם אידיאליסטית מחייבת לברר את האידיאל בצורה מעמיקה. מעצם מהותו של האידיאל והחזון מתבקשת הגשמתו והתממשותו במציאות. אולם לשם כך יש לברר את המצבים והתהליכים של הגשמת האידיאלים והורדתם לקרקע המציאות.

22. מאמרי הרא"ה ח"א עמ' 236, "אחדות ושניות".

אחד העקרונות שיש לברר הוא, קיום הפער בין המציאות האידיאלית הרוחנית לבין המציאות הגשמית של העולם. המציאות הרוחנית האידיאלית היא מציאות מושלמת ללא גבול – המפגש עם "השורה התחתונה" שלה הוא ישיר ומייד, ואין צורך בשלבים ובתהליכים הלוקחים זמן. לעומתה, המציאות הגשמית מוגבלת היא בטבעה, יש בה התפרטות ושלביות, ועיצובה תלוי בתהליכים מדורגים הלוקחים זמן. ההתפרטות והשלביות של המציאות יוצרות פער זמני בין החזון להתממשותו, כך שבשלבי הביניים קשה לחוש כי מדובר בחלק של אידיאל גדול והוא נראה כדבר קטן העומד בפני עצמו. לכן מחויבת סבלנות רבה לשם התפתחות האידיאל על ציר הזמן.

עיקרון נוסף שיש לברר הוא, שככל שעוסקים בבירור האידיאל ומעצימים את חשיבותו, מעוררים בהתאמה ציפייה, שהגשמתו והתממשותו במציאות תוליד דבר גדול ועצום. דווקא משום כך יש לתאם ציפיות בין החזון האידיאלי ובין נראותו במציאות. היטיב לנסח זאת רבי נתן תלמידו של רבי נחמן מברסלב, בשם רבו:

ספר שכשהיה בארץ-ישראל, ספרו לו שם החשובים שהיו שם, שבאו ממדינות אלו וקבעו דירתם שם בארץ-ישראל, כמפורסם. **וספרו לו, שקודם שהיו בארץ-ישראל לא היו יכולים לצייר לעצמן, שארץ-ישראל היא עומדת בזה העולם, והיו סוברים שארץ-ישראל הוא עולם אחר לגמרי, לפי גודל קדושת ארץ-ישראל המבואר בספרים.** ומפורש בתורתנו הקדושה מעלת קדושת ארץ-ישראל כמה וכמה פעמים, והתורה בעצמה מפרשת כל גבולי ארץ-ישראל לגודל מעלתה וקדושתה העצום והנורא מאד מאד. על-כן לא היו יכולין לצייר לעצמן בעיניהם, שארץ-ישראל יהיה בזה העולם, עד אשר באו לשם וראו, שארץ-ישראל היא בזה העולם ממש. **כי באמת ארץ-ישראל הוא כמו מדינות אלו ממש, ועפר ארץ-ישראל הוא במראה ודמות כמו עפר מדינות אלו ממש.** כי מה שמביאין לפעמים עפר לבן משם זהו רק במקומות פרטיים, וגם במדינה זו נמצא עפר לבן ועפר של נתר בכמה מקומות, אבל עיקר העפר בארץ-ישראל הוא כמו עפר מדינות אלו ממש. **כי באמת בדמות ותמונה אין חלוק כלל בין ארץ-ישראל ובין שאר מדינות, להבדיל, ואף-על-פי-כן היא קדושה מאד בתכלית הקדושה עצומה ונוראה מאד.** אשרי הזוכה להלך שם אפילו ארבע אמות וכו', כאשר הפליגו רבותינו זכרונם לברכה וכל הספרים בעצם קדושתה הגדולה והנוראה²³.

החזון הגדול בדבר קדושתה של ארץ ישראל מוליד אצל האדם ציפייה לראות במציאות במו עיניו ארץ עם נתונים פיזיקליים אחרים. ההבדלים בין המציאות של הקדושה והחזון לבין המציאות של החול נעדר החזון – שרירים הם וקיימים, אך הם נמצאים בממדים העמוקים והבלתי נראים של המציאות. המפגש של בעל החזון עם המציאות יכול ליצור אצלו משבר, משום שבמציאות לא תמיד ניתן לראות את ההבדל, ואז עלול הדבר להוביל לספקות ביחס לחזון. בהמשך דבריו הוא מבאר שעיקרון זה נכון לתחומים שונים שבהם ישנו פער בין החזון לבין נראותו במציאות:

וספר רבנו, זכרוננו לברכה, זאת, כי הוא ענין נצרך מאד לכמה ענינים, שבני-אדם נבוכים בהם בטעותים. כי יש טועים סוברים, שצריכין להכיר את הצדיק או שאר דבר שבקדושה להכירו

23. ליקוטי מוהר"ן מהדורא בתרא סי' קטז.

בפניו בצלמו ודמותו, שיהיה משונה בדמותו ובתנועותיו דיקא, ובאמת לא כן הוא. כי הצדיק הוא בדמות וצלם ככל האנשים ואין בו שום שנוי, ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי, ושאר בני-אדם אינם בדמותו כלל באמת לאמיתו, כמו שאמר רבנו, זכרונו לברכה, שאיש הכשר נדמה שהולך עם כרכשות ודקין כמו שאר בני-אדם, ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי. וכן ארץ-ישראל באמת היא מובדלת ומפרשת לגמרי משאר ארצות בכל עניניה ובחינותיה. ואמר רבנו, זכרונו לברכה, שארץ-ישראל יש לה רקיע אחר משאר ארצות, וכמובן בזה הקדוש פרשת תרומה, אך אף-על-פי-כן בגשמיות לפי מראה עיני האדם אין רואים שום שנוי בין ארץ-ישראל לשאר ארצות, כי אם מי שזוכה להאמין בקדושתה, יכול להבחין קצת ההפרש. כמו-כן הצדיק והאנשים כשרים לערך שאר העולם, שבאמת הם דומים בכל תנועותיהם כשאר בני-אדם בדמותם וצלמם, ואין ביניהם הפרש בגשמיות לכל מראה עיני בשר, ואף-על-פי-כן באמת לאמיתו אנו מאמינים שהם מופרשים ומובדלים לגמרי. כי איש כשר הוא ענין אחר לגמרי כנ"ל, מכל-שכן הצדיקים האמתיים. וענין זה נצרך לכמה ענינים, והבן זה מאד²⁴.

הציפייה שחזון ואידיאל גדול יבואו לידי ביטוי בצורה נראית לעין היא בעייתית. פעמים רבות, הנראות החיצונית של חזון גדול דומה למציאות הרגילה והפשוטה, ועם זאת, אין הדבר גורע מן העובדה כי מדובר בהגשמתו של חזון גדול – שגדולתו באה לידי ביטוי בממדים הבלתי נראים של המציאות²⁵. לפיכך, חשוב לערוך תיאום ציפיות ולהתכונן לכך כראוי.

עיקרון זה חיוני להפנמה גם ביחס לשירות הצבאי. כאמור, הפער בין המציאות האידיאלית הרוחנית לבין המציאות הגשמית של העולם, המוגבלת בטבעה ועיצובה, תלוי בתהליכים מדורגים שלוקחים זמן, כך שבשלבי הביניים קשה לחוש שמדובר בחלק של דבר גדול וצריך להתאזר בסבלנות רבה כדי לראות כיצד האידיאל מתפתח על ציר הזמן. הוא הדין לגבי האידיאל של השירות הצבאי. כדי שהחזון יתגשם במציאות צריך לעצב אישיות חיילית בעלת סדר, משמעת ודאגה למחנה וניקיונו. דווקא אלה מהווים את התשתית לפעילות המבצעית שתבוא אחר כך.

כן יש להתרגל ולהתכונן לכך שההתממשות והנראות של האידיאל והחזון שונים לעתים מהציפייה הגרנדיוזית שנוצרת לרגל הגשמתו. החייל המתגייס לצבא, מתוך רצון להגשים את האידיאל הגדול

24. שם.

25. דוגמא נוספת ומוכרת היא בית המקדש, שהעבודה בו היא מעמודי העולם, מקום שנמצאת בו פסגת ההתעלות האנושית ושם היתה נעשית עבודת הקודש. בתפיסה הפשטנית אולי היה מצופה, כי הנראות של הקדושה המיוחדת בבית המקדש תהיה בלובן פרוש, אולם למעשה נראותה של הקדושה בבית המקדש היתה בדם הקרבנות, ובכהנים שבגדיהם מוכתמים בדם וידיהם עוסקות בבשר ובדם הקרבנות, וריח בשר הקודש הנשרף על גבי המזבח מנסר בחלל. על כן, מספר נסים מיוחדים הוצרכו בבית המקדש כפי שמוזכר במשנה אבות (ה ה) שעשרה נסים אירעו בבית המקדש וביניהם: "לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים". ובמאירי יומא כא ע"א פרש: "הרבה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ואלו הן וכו' ב. שלא הסריח בשר קדש מעולם אף על פי שהיו שם שלמים, שזמנן שני ימים ולילה אחד ופעמים שהיה החום מתגבר, ואעפ"כ לא היה הבשר מסריח. ויש מפרשים שלא הסריח את ידי הכהנים המשמשין בְּבֶשֶׂר תמיד. ג. שלא נראה זבוב בבית המטבחים אף על פי שדרכן בכך". וברש"י מבואר: "לא נראה זבוב בבית המטבחים – שבעזרה במקום שהיו שם השלחנות של שֵׁשׁ, שמדיחין עליהם את האימורים ולא היה יורד שם זבוב משום מיאוס". תיאורים אלו מלמדים שיש צורך לתאם ציפיות בין החזון של הקדושה העילאית בבית המקדש ובין נראותו בפועל.

בהגנה על קיום האומה והמולדת, מפתח ציפייה לראות בהתנהלותו של הצבא השתקפותו של האידיאל הגדול; אולם, הוא פוגש מערכת שעיקר עיסוקה בעשייה תכליתית ופחות בדיבור על אידיאלים – הוא מופתע לגלות שהמערכת אינה משרדת תמיד הוקרה והערכה לאידיאליסט התורן שמצטרף לשורותיה; נהפוך הוא, מזדרזת היא להכניסו למסגרת של עשייה תכליתית המנוהלת על ידי היררכיה נוקשה ומשמעת קפדנית.

נוספת לכך ציפיית החייל, שכבר בתחילת שירותו תמומש התכלית שלשמה התגייס וישתתף בפעילות מבצעית נועזת ובלחימה המכריעה את האויב כאחת. לעומת זאת, עם גיוסו מגיע החייל היישר לטירונות, ושם הוא עובר תקופה ממושכת של עיסוק במשמעת, תרגילי סדר ושגרה, עבודות מטבח, עבודות רס"ר בניקיון שירותים ובסיוד אבנים.

מצב זה יוצר לא פעם משבר אצל החייל האידיאליסט. קשה לו לקבל שזהו האידיאל שלהגשמתו ציפה, קשה לו לראות כיצד תורמת הפעילות ה"שולית" שהוא מקיים לאידיאל הגדול של הגנת המדינה והכרעת אויביה, ועוד יותר קשה לו להבין, מדוע לאחר תקופה קצרה של טירונות לא משתפים אותו בפעילות המבצעית העיקרית אלא מעסיקים אותו בעניינים שוליים וחסרי חשיבות.

כדי לתת מענה למצב זה צריך להכין את החייל להבדלים המהותיים שיש בין החזון לנראותו, בין האידיאל להתממשותו, ולתת לו כלים שיסייעו לו – בגישור על הפער בין הציפייה להתגשמות החזון לבין נראותו במציאות; בהסתגלות לראות את הממד הלא-נראה של החשיבות האידיאלית הטמונה בעשייה; ובהתמודדות עם השחיקה בחיי המעשה.

אם אין הכנה מתאימה לקראת המפגש עם נראותם של האידיאל והחזון – ישנה סכנת התנפצות אל מזח המציאות, שבירה ואכזבה שעשויות להוליד זלזול באידיאל²⁶ (אף על פי שיש המכנים אותה ב'הפוך על הפוך' כ"התפכחות" מאשליית האידיאל).

לכאורה, התפיסה הפרגמטית מקלה את ההתייחסות לדברים מסוג זה, כיוון שהיא מתייחסת להיבטים המעשיים והקטנים שלהם, ובהתאם לכך ההכנה נעשית על ידי "הנמכת ציפיות" או ביטולן מעיקרא. אולם, מלבד המחיר של עצם ההתכחשות לערך ולאידאל – יש לכך מחיר גם בצד הפרקטי, משום שהיא יוצרת קטנות של ציפיות ומחשבה שתבואנה לידי ביטוי בצורת התפקוד, באיכות ובאפקטיביות של העשייה היום-יומית השגרתית והשוחקת.

הבעיה שהצגנו לגבי השירות הצבאי מנקודת מבט אידיאליסטית היא סוגיה כללית, אולם היא מקבלת ממדים משמעותיים יותר כאשר מדובר בשירות בתפקיד תומך לחימה בבסיס עורפי. החייל תומך הלחימה מתקשה עוד יותר לראות את חזונו של השירות מתממש בסוג כזה של שירות צבאי: אמנם הוא עוטה מדים, אך בפועל אופי פעילותו דומה לפעילות אזרחית מקבילה; בחלק מהמקרים יושב הוא במשרד ממוזג במרכז הארץ – אינו נתקל באמצעי לחימה ואף אינו רואה את האויב, וייתכן שלא יראהו לאורך כל שירותו; לעתים איננו נושא נשק; החייל אינו חשוף לתרומה

26. ישנן דוגמאות רבות למשברים שנוצרו בדרך להגשמת חזון גדול, ולפער בין החזון להגשמתו במציאות היוצר פוטנציאל של שבירה: בבריאת העולם מתרחשת שבירת הכלים וכך גם במתן תורה ובכניסה לא"י.

של מעשיו למאמץ הלחימה המבצעי, לכן הפעילות שאותה הוא מקיים לא נתפסת בעיניו כתורמת וחושה. לכל אלו ישנה השפעה ישירה על רמת המוטיבציה ועל הקושי לגייס תעצומות נפש – שבאמצעותן ניתן יהיה להתמודד עם הקשיים והשחיקה.

אילו כלים עלינו לתת לו כדי להתמודד עם האתגר?

1. בין ה"חשוב" ל"נחשב"

הזכרנו לעיל את הקושי שיש לחיילים עורפיים המשרתים בצבא מתוך ראייה תורנית אידיאליסטית – התסכול מחוסר תחושת הגשמתו של אידיאל השירות. ביארנו לעיל את החשיבות שבשירותם ואת תרומתם המכרעת להצלחת הלחימה. לאור זאת יש לבחון, מדוע בכל זאת חשים הם מתוסכלים?

אין ספק שיש קשר בין תחושתם לבין ההערכה שהם זוכים לה בעת מילוי תפקידם. קיים פער בין ההערכה שזוכה לה הלוחם על מילוי תפקידו לבין ההערכה שזוכה לה תומך הלחימה על מילוי תפקידו, הן בהערכה מצד המערכת הצבאית והן בהערכה מצד החברה הכללית.²⁷ חוסר הערכה קיים פעמים רבות גם כאשר הוא עובד קשה יותר ולתפקידו השלכות במעגלים רחבים יותר. היו מקרים שאף פעילותם של חיילים עורפיים היתה כרוכה ברמת סיכון גבוהה יותר מאשר חיילים בתפקידי לחימה²⁸, ולמרות זאת חשו כי אין מעריכים את הירתמותם.²⁹

מצב זה קשור לתופעה חברתית-רוחנית רחבה יותר, שבה פעמים רבות ישנה הערכה ל"נחשב" יותר מאשר ל"חשוב". כאשר נערוך הבחנה בין המערכת כפי שהיא לעצמה ובין הדימוי שלה בתודעה הציבורית הרחבה, לעתים נמצא שיש פער עצום ביניהם. כיצורים חברתיים, לא תמיד חשובה לאנשים האמת האובייקטיבית, אלא חשוב יותר מה החברה חושבת על כך (ובמיוחד: "מה היא חושבת עלי")³⁰.

27. במאמרנו אנו מצביעים על החשיבות של השירות העורפי, אולם עלינו לנתח את ההשלכות האפשריות לאמירה זו: האם הדבר לא יגרום לאנשים לנסות ולהשתמש מלהגיע למקומות מסוכנים? כיצד נמנע מתן לגיטימציה למי שיכול להיות קרבי ורוצה להשתמש מכך? יש לנתח לעומק מבחינה פסיכולוגית וסוציולוגית את התפתחותו וגלגולו של המושג "ג'ובניק". לאורך ההיסטוריה היו מלחמות שבהן ניסו חיילים להשתמש מהסכנה שבשדה הקרב על ידי השתלבות במערכים העורפיים. הצבאות התמודדו עם בעיה זו וכדי לצמצם את היקפה יצרו דימוי נמוך יותר לתומכי הלחימה והעניקו את התהילה ללוחמים. כל זאת כדי שאלו היכולים לתפקד בתפקידי לחימה – לא ישתמטו מחובתם. נראה שהתפיסה הערכית-תורנית מהווה תמריץ ותגמול משמעותי יותר מכל תמריץ חברתי-פסיכולוגי למי שנטל חלק, התאמץ וחירף נפשו, מבלי לזלזל בזה שלא עשה כן, ומבלי לתת לגיטימציה להשתמטות.

28. בתקופת השהות בלבנון היו תומכי לחימה ששירתו בתוך אזור הביטחון ושירותם היה כרוך בסיכון יום-יומי. לעומתם, חיילים קרביים מילאו משמרות ביטחון שוטף באזורים שקטים נעדרי סכנה כלשהי.

29. לכאורה, הדבר קשור לסיכון ולמידת המאמצים העילאיים שהחייל נכון להקריב, אולם למעשה זוהי הסתכלות שגויה שההתרחשות תמיד נמצאת במקום שירותים, ולא היא! לפעמים מקום הירי הוא רק המימוש הסופי והקבלני של דבר שכבר הוכרע לאחר תכנון מבריק והכנה לוגיסטית מכריעה או הכנה ארטילרית או אש מדויקת וקטלנית, והלוחם רק "תקע את הדגל".

30. גבאי של בית כנסת מסוים סיפר, שאחד המתפללים ניגש אליו תוך כדי קריאת התורה וביקש ממנו "עליה". הגבאי כיבד אותו בגלילת התורה אולם לאחר התפילה ראה שהאיש מחמיץ לו פנים. הגבאי ניגש אליו ושאלו מדוע? הלה השיב, שביקש ממנו

דווקא אידיאל השירות הצבאי מנקודת המבט התורנית יכול לתת מענה לתופעה זו. הרב קוק מייחס את התופעה לחטא הקדמון של הארץ והירח בעת הבריאה:

חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה, צמצמה את חילה, הלכה אחרי מגמות ותכליתות, לא נתנה את כל חילה הכמוס להיות טעם עץ כטעם פריו, נשאה עין מחוץ לה, לחשוב על דבר גורלות וקריירות. קטרגה הירח, אבדה סיבוב פנימיותה, שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה³¹.

במקום אחר, כותב הרב קוק על עצמו שהוא הצליח לסגל לעצמו את היכולת לפעול על פי החשוב ולא על פי הנחשב:

...זאת היא עיקר מטרת. כל התפקידים של יתר הכשרונות, המעשיים והשכליים, אינם כי אם טפלים למהותי. **אני צריך למצוא את אושרי בקרבי פנימה, לא בהסכמת הבריות, ולא בשום קריירה איזו שתהיה.** כל מה שאכיר יותר את עצמיותי, וכל מה שיותר אתיר לעצמי להיות מקורי ולעמוד על רגלי עצמי, בהכרה פנימית, הממוזגת מדיעה, הכרה, הרגשה ושירה, יותר יאיר לי אור ד', ויותר יפותחו כחותי להיות לברכה לי ולעולם. הזיכוכים שאני מזכך את עצמי, את מחשבותי, רעיונותי, מידותי והרגשותי. הם יהיו זיכוכים כוללים לכל העולם כולו. חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם³².

לאור מה שביארנו לעיל ניתן לומר שדווקא לבית המדרש ולתפיסה התורנית ישנם כלים להתמודדות עם תסכולם של החיילים העורפיים, שיבנו את "חשיבות" העשייה שלהם גם כאשר היא לא תמיד "נחשבת".

ז. השפעת המגמות העתידיות על מעמדו של תומך הלחימה

כדי להעריך את השינויים הצפויים במעמדו של תומך הלחימה בעתיד, יש לנתח במגבלות האפשר את השינויים הצפויים בשדה הלחימה העתידי. השנים הבאות מסמנות עידן חדש – עידן המלחמה הטכנולוגית/דיגיטלית.

ככל שהלחימה תהיה מתקדמת יותר וכרוכה בהפעלת חימוש מונחה מדויק המבוסס על מחשוב ואלקטרוניקה מתקדמת ועל מודיעין מטרות בזמן אמת, וככל שהפעלת הכוחות והגייסות תהיה מבוססת על אמצעי תקשוב, שליטה ובקרה דיגיטליים – תתפתח תלות מבצעית גדולה יותר בתומכי הלחימה. בכל הקשור לאמצעים אלקטרוניים – הלוגיסטיקה, הן של האחזקה שנעשית מקצועית

עליה והוא נפגע שהגבאי לא מצא לנכון לתת לו עליה מכובדת אלא "גלילה". הגבאי המופתע ענה לו, שהגלילה היא עליה מכובדת ביותר, שכן כתוב ש"הגולל נוטל שכר כולם", אולם הלה לא נתרצה והשיב לגבאי, שלמרות זאת, אנשים לא מחשיבים זאת לעליה מכובדת. לאחר דין ודברים ביניהם יצא המרצע מן השק והלה אמר לגבאי: "הבעיה שלך היא שאתה כל הזמן מסביר לי שהגלילה היא דבר 'חשוב', אבל אני ביקשתי משהו חשוב שגם יהיה 'נחשב'".

31. אוה"ק ח"ג עמ' קמ, "בקשת האני העצמי".

32. ערפלי טוהר עמ' לא.

וסבוכה יותר והן של מקורות האנרגיה למערכות, תקבל משקל משמעותי ומכריע בקרב. על כן ניתן להסיק בסבירות גבוהה שבעידן הטכנולוגי יגדל משקלו וישתנה מעמדו של תומך הלחימה והחייל העורפי מן הקצה אל הקצה. (ואכן כבר כיום אנו רואים ניצני שינויים במעמדם בקרב הצבאות שעוברים שינויים טכנולוגיים).

לתהליך השינוי התפיסתי ביחס למערך תומך הלחימה במערכות הצבאיות ישנם מספר גורמים נוספים:

ראשית, החשיבה הצבאית התפתחה מאוד, הן ברמה הטקטית והן ברמה האסטרטגית; התפתחות משמעותית חלה בהבנה, שהמערכת הצבאית היא מכלול מערכתי אינטגרטיבי, שהצלחתה תלויה ביכולת להפעיל בו זמנית מערכת כוללת על כל מרכיביה, ולא רק את המערך הלוחם שבשטח. המערכת תלויה במרכיבים רבים של תומכי לחימה שבלעדיהם לא ניתן להילחם ולנצח. דבר זה בא לידי ביטוי בשגרה בהכנות לקראת הלחימה, ולא רק בלחימה עצמה.

הגורם השני שמחולל את השינוי התפיסתי הוא תהליך מואץ של התפתחות טכנולוגית שיש לה השלכות על ארבעה תחומים צבאיים משמעותיים:

א. תחום אמצעי הלחימה – פיתוח אמצעי לחימה מתקדמים שיוצרים אפקטים מכריעים בשדה הקרב לא פחות מפעילות הלחימה של החייל הלוחם. אמצעים אלה מופעלים פעמים רבות על ידי יחידות ממערך תומכי הלחימה, ולא מהמערך הלוחם, התלוי בצורה קריטית במודיעין בזמן אמת, שנאסף גם הוא על ידי גורמים שאינם לוחמים בהכרח.

ב. תלות בתמיכה ובאחזקה – ההתפתחות הטכנולוגית בכל תחום יוצרת תלות רבה יותר של המערך הלוחם באנשי מקצוע מהמערך הלוגיסטי ומהמערך של תומכי הלחימה, שיתמכו ויתחזקו את המערכות.

ג. תחום החזית המתקשבת – התפתחות מערכות התקשוב (התקשורת והמחשבים) ומערכות השליטה והבקרה משפרת באופן משמעותי את יכולת התפקוד של המערכת הצבאית והזרמת המידע בזמן אמת בין כל מרכיביה. על כן, הן הופכות להיות מרכיב מרכזי ונכס אסטרטגי. בנוסף, המערכת הצבאית הופכת להיות תלויה בהן ובמפעיליהן ממערך תומכי הלחימה בצורה מכרעת. התפתחות זו יוצרת את ה"חזית המתקשבת" – חזית צבאית חדשה בעידן המודרני. המערכות עצמן הופכות לחזית – כיעד לתקיפה ולשיבוש, וכמרכיב שיש צורך לפתח בעבורו מערכות הגנה ייעודיות ומתקדמות. זוהי חזית מוזרה, שהלחימה בה נעשית באמצעות תומכי לחימה, שהנשק שלהם הוא מקלדת ועכבר ולא רובה וטנק.

ד. תחום הפיקוד והשליטה – מתחולל מעבר מואץ של הפיקוד הקרבי למערכות שליטה ובקרה דיגיטליות. המפקדים מנהלים את הלחימה בכל הרמות באמצעות המערכות. מערכות אלו מהוות "מכפיל כוח", משום שבאמצעותן המפקדים מקבלים תמונת מצב עדכנית ומדויקת יותר של שדה הקרב, ואף מתאפשרת שליטה טובה יותר בקרב ותיאום טוב יותר בין כל המרכיבים הפועלים בו בצורה סימולטנית. כתוצאה מכך, המפקדים עצמם נעשים מודעים לתלות שיש להם במערכות ובתומכי הלחימה שמפעילים ומתחזקים אותם.

ח. סיכום

במאמר שלפנינו בחנו בצורה עדכנית את מעמדם של המערכים העורפי, הלוגיסטי ותומך הלחימה מנקודת מבט תורנית.

כמו כל סוגיה שאנו בוחנים מזווית זו, הקדמנו ובחנו את מאפייניה המציאותיים בטרם בדקנו כיצד מציאות זו מתאימה לגדרים התורניים של תורת הנצח. לשם כך ערכנו בחינה מקצועית ומדוקדקת של המערכת הצבאית ודרך תפקודה, ומצאנו, כי למערכים העורפי, הלוגיסטי ותומך הלחימה תרומה משמעותית להצלחת המערכת הצבאית כולה, ובלעדיה אין אפשרות למערכת כולה להפעיל מאמצים מבצעיים בשגרה ולנצח בקרב.

מסקנה זו הובילה אותנו למספר קביעות בתחום התורני של הסוגיה:

- א. חייל המשרת במערך זה שותף לקיום מצוות המלחמה בדומה ללוחם מהמערך המסותר.
- ב. מעמדו של מערך זה דומה למעמד ה"יושבים על הכלים" משום שגם לגביהם נקבע מעמדם (לפי רוב המפרשים) בזכות תרומתם להצלחת המערכת הצבאית, ולא לפי מידת הסיכון שקיבלו עליהם.

מנקודה זו יצאנו לבחון מה הם הקשיים שעומדים בפני החייל תומך הלחימה שרואה בשירותו שליחות תורנית-אידיאליסטית, ובאיזו דרך ניתן לסייע לו בהתמודדותו. מצאנו שהקושי הגדול הוא ביכולת לגשר על הפער בין הציפיות הגדולות שיוצר ה"חזון" ובין ה"נראות" שלו במציאות, ועל כן הצענו לברר את הסוגיה של ה"חזון" ו"נראותו" על פי המקורות, ובהתאם לכך ליצור תיאום ציפיות מוקדם.

התחום השני שקיים בו קושי גדול הוא בהתמודדות עם תשדורות הסביבה לחייל במערך זה שהוא אינו עוסק בדבר החשוב באמת. גם לנוכח בעיה זו הצענו לברר את החשיבות של השירות כתומך לחימה, ולנתח את הסוגיה הרוחנית הכללית של ה"נחשב" אף על פי שלא בהכרח הוא החשוב, ואת ה"חשוב" באמת. מכאן שדווקא לבית המדרש ולתפיסה התורנית ישנם כלים להתמודדות עם תסכולם של החיילים העורפיים.

בסוף המאמר הראינו כי המגמות של "שדה הקרב העתידי" מובילות לשינוי במעמדו של תומך הלחימה משום שהן יוצרות תלות ניכרת בתרומתו.